Божена Стојић[1]
Олга Андрић[2]

Стручни рад
DOI: https://doi.org/Urbanizam24.153S

КА ЗЕЛЕНОМ БЕОГРАДУ: УЛОГА САМООРГАНИЗОВАНИХ ГРАЂАНСКИХ ИНИЦИЈАТИВА И ПАРТИЦИПАЦИЈЕ ЈАВНОСТИ У КРЕИРАЊУ ОДРЖИВИХ ПРОСТОРНИХ РЕШЕЊА

TOWARDS A GREEN BELGRADE: THE ROLE OF SELF-ORGANIZED CIVIC INITIATIVES AND PUBLIC PARTICIPATION IN CREATING SUSTAINABLE SPATIAL SOLUTIONS

РЕЗИМЕ

Рад истражује потенцијал и улогу локалних самоорганизованих грађанских иницијатива у Београду, које су настале као одговор на предложена планска решења у контексту заштите, унапређивања и планирања јавних зелених површина. Ауторке се у раду ослањају на емпиријске налазе прикупљене током петогодишње директне сарадње са грађанским иницијативама кроз *Кризни штаб за урбанистичко планирање*. Анализом ових налаза, рад осветљава примарне мотиве грађанског самоорганизовања, односно недостатке урбаног развоја града, који су најчешће оријентисани ка изради урбанистичких планова. Кроз анализу и систематизацију типологија проблема око којих се ове грађанске иницијативе формирају, рад пружа увид и у неке од најучесталијих недостатака урбанистичких планова у Београду у погледу заштите и планирања зелене инфраструктуре, из перспективе становника града. Додатно, у околностима маргинализације јавног интереса у планирању и искључивању јавности из тих процеса, рад анализира облике грађанског активизма, односно начине заговарања јавног интереса пред институцијама. Рад заговара да, иако ове иницијативе често наилазе на затворена врата надлежних институција, њихов допринос представља неискоришћени потенцијал за креирање праведних и одрживих просторних решења. Закључак подвлачи значај укључивања јавности у планирање као кључног предуслова одрживог планирања и легитимних планских решења.

Кључне речи: зелена инфраструктура, партиципација јавности у урбанистичком планирању, локалне самоорганизоване грађанске иницијативе, одрживо планирање, право на град

ABSTRACT

The paper explores the potential and role of local self-organised civic initiatives in Belgrade, which have emerged in response to proposed planning solutions in the context of protecting, improving, and planning public green areas. The authors rely on empirical findings collected during a five-year direct collaboration with civic initiatives through the Crisis Staff for Urban Planning. By analysing these findings, the paper sheds light on the primary motives of civic self-organisation, namely the deficiencies in urban development, which are most often oriented towards the development of urban plans. Through analysing and systematising typologies of problems around which these civic initiatives are formed, the paper provides insight into some of the most common shortcomings of urban plans in Belgrade regarding the protection and planning of green infrastructure from the perspective of city residents. Additionally, in the context of marginalizing public interest in urban planning and excluding the public from these processes, the paper analyzes forms of civic activism, namely the ways of advocating for public interest in front of public institutions. Although these initiatives often encounter closed doors from relevant institutions, the paper advocates that their contribution represents an untapped potential for creating fair and sustainable spatial solutions. The conclusion emphasises the importance of public participation in planning as a crucial precondition for sustainable planning and legitimate planning solutions.

Keywords: green infrastructure, public participation in urban planning, local self-organised civic initiatives, sustainable planning, right to the city

1. УВОД

У савременом урбаном пејзажу, интензивно преобликовање градских простора често се одвија под снажним утицајем економских интереса, где приоритет добијају комерцијални пројекти на штету зелених површина и јавних добара. Овај рад критички се осврће на то како се у Београду, упркос чињеници да су кроз низ докумената јавних политика циљеви одрживог развоја подржани и да се, декларативно, тежи њиховој локализацији и имплементацији на свим нивоима управљања, пракса планирања често усмерава према максимизацији профита неколицине повлашћених грађана, занемарујући еколошке и социјалне аспекте одрживости. Београдски урбани развој карактерише јака доминација капитала која обликује урбанистичке

[1] Божена Стојић, мастер инжењер урбанизма и регионалног развоја, Институт за урбане политике, Београд, Република Србија, bozena@ministarstvoprostora.org

[2] Олга Андрић, мастер инжењер архитектуре, Институт за урбане политике, Београд, Република Србија, olga@ministarstvoprostora.org

планове и пројекте, често маргинализујући јавни интерес што се види кроз тренд пренамене зелених површина у стамбено-комерцијалне квадрате, што је изразито карактеристично за неолибералне урбане политике (Brenner, et al., 2012; Brenner & Schmid, 2015). Савремена урбанизација уско је повезана са процесима комодификације простора, где се земљиште и природни ресурси приватизују и претварају у робу која се потом може куповати, продавати и експлоатисати у сврхе остваривања профита (Harvey, 2012). У том погледу, у планерској пракси се јавне и зелене површине сагледавају као *неискоришћене локације* чија се вредност огледа једино у њиховом потенцијалу да генеришу профит кроз изградњу (Stein, 2019). Последично, такав приступ доводи до смањења зелених површина, прекомерног загађења ваздуха у градовима, и топлотних острва (Brenner & Schmid, 2015). Ови процеси и тенденције су додатно интезивнији у Београду, јер је ту препознатљив *неолиберални ауторитарни урбанизам*, специфичан модел управљања градом у којем се неолибералне економске политике спроводе кроз централизоване, често недемократске методе (Peck, et al., 2009; Harvey, 2006). Овај приступ планирању комбинује елементе тржишне логике и ауторитарне политичке контроле, омогућавајући брзу имплементацију пројеката и политика који фаворизују приватне интересе мале групе привилегованих и богатих појединаца на штету шире јавности и јавног интереса. Према таквој логици планирања града, зелена инфраструктура у градовима, која обухвата мрежу природних и полу-природних простора и елемената који су интегрисани унутар и око урбаних подручја, која пружа различите услуге екосистема (попут регулације климе, побољшања квалитета воде и ваздуха, те стварања простора за рекреацију и биодиверзитет), не сматра се исплативом инвестицијом (Bennedict & McMahon, 2002). Додатно, будући да функције које зелена инфраструктура врши спадају у домен јавног интереса, она је стога и маргинализована. Улога институција и градске управе се у таквом режиму своди на фасилитатора дерегулације. Стога не чуди податак да је Град Београд 2019. године приликом усвојања Плана генералне регулације система зелених површина у њега интегрисао одредбу која каже да су мере заштите и правила уређења и грађења зелене инфраструктуре у Београду само опциона приликом спровођења плановима детаљне регулације. Последице оваквог односа према зеленој инфраструктури и потпуном одсуству статешких циљева и праваца развоја града[3], зелена инфраструктура у Београду је препуштена тржишним утицајима и неолибералним правилима урбанизације услед којих долази до њеног интезивног смањивања. Услед потпуног одсуства тзв. зелене регулативе, само Нови Београд је изгубио готово 20% природног или природи сличног покривача у последњих 50 година (Симић, 2022). Са друге стране, преклапањем мапе индекса топлих ноћи у Београду са мапом урбане матрице Београда произведена је георефернцирана композитна мапа која јасно указује на то да је урбано топлотно острво резултат интеракције природних карактеристика и антропогених утицаја, односно интензитета и врсте градње (Симић, 2023). Резулатати истраживања показују да је целокупан шири центар Београда, као и већи део Новог Београда погођен ефектом топлотних острва. Недостатак усклађености између различитих планова и политика на нивоу града и њихово неадекватно спровођење указује на значајне недостатке и недоследности у планирању и управљању ресурсима којима град располаже. Ове недоследности представљају велики ризик у контексту адаптације града на климатску кризу и јасно указују на потребу за интегралним приступом урбанистичком планирању који би укључивао широк спектар заинтересованих страна, био транспарентан и кохерентан, те усмерен ка дугорочном очувању животне средине и унапређењу квалитета живота грађана.

У таквој атмосфери развоја и планирања града, у којој јавне институције немају моћ одлучивања, већ имају улогу да омогућавање несметано спровођење партикуларних интереса кроз дерегулацију планирања, остваљајући тиме јавни интерес и јавна добра незаштићена и непрепозната у процесима урбаног развоја, грађани су почели да преузимају улогу заступника истих. Током последњих десет година, у Београду су настале десетине самоорганизованих локалних грађанских иницијатива на новоу стамбених зграда, улица, блокова, четврти или насеља, које препознају штетне последице гореописаних трендова планирања града и које се осећају угрожено. Ове грађанске иницијативе инсистирају на својим правима да учествују у планирању и креирању града, односно да учествују у одлучивању о томе како се град развија и трансформише. Циљ овог рада јесте да пружи приказ остварених сарадњи Института за урбане политике са локалним грађанским иницијативама у оквиру сервиса *Кризни штаб за урбанистичко планирање*[4], те да систематично прикаже најучесталије проблеме, односно недостатке урбанистичких планова којима су се ове иницијативе противиле. Анализом примедби које су грађанске иницијативе колективно формулисале и упутиле надлежним институцијама, ауторке теже да илуструју и испитају потенцијал ових иницијатива да утичу на трансформацију актуелних принципа урбаног развоја у Београду. Основно истраживачко питање чијем одговарању овај рад тежи да допринесе јесте да ли самоорганизовани грађани који теже остваривању свог права на град представљају потенцијал за промене и трансформацију актуелног модела управљања урбаним развојем које је вођено приватним интересима, чиме се последично мења и однос према зеленим површинама у Београду, чија заштита и унапређење спада у домен активности од јавног интереса.

2. ПАРТИЦИПАЦИЈА ЈАВНОСТИ У УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ БЕОГРАДА

Укључивање грађана у процесе планирања је стратешко опредељење Републике Србије изражено у низу релевантних докумената, што се не рефлектује у законском оквиру планирања нити у праксама које расправу о јавном интересу

[3] Београд још увек нема усвојен Генерални урбанистички план до 2041. године, као ни Стратегију развоја града Београда до 2027. године, који представљају два кровна, свеобухватна документа у области урбаних политика, кроз које град поставља стратешко опредељење и однос спрам зелене инфраструктуре града и адаптације града на климатске промене у односу на све друге урбане функције

[4] Детаљније о сервису доступно је на платформи Кризни штаб за урбанистичко планирање, на адреси www.kriznistab.org

разумевају као дијалог политичке и економске елите (Аксентијевић, 2014). Партиципација јавности у урбанистичком планирању у Београду, али и осталим градовима у Србији не излази из оквира токенизма (Arnstein, 1969), односно формалног модела партиципације у ком заинтересовани појединци и групе имају само симболичку улогу у процесу доношења одлука, док стварна моћ остаје концентрисана у рукама моћнијих појединаца. Процедуре планирања и одлучивања су изразито нетранспарентне, грађани маргинализовани и искључени из тих процеса, а институције онеспособљене да заступају и штите јавне интересе у просторном развоју града (Čukić & Perić, 2019; Perić, 2020; Миловановић Родић, Славковић и Маруна, 2021; Чукић и сар., 2022; Чукић и сар., 2022; Маруна, Теофиловић и Миловановић Родић, 2023, Стојић и Чукић, 2023). Насупрот принципима планирања који декларативно важе и у Србији, и који се односе на демократичност и инклузивност, али и децентрализацију урбанистичког планирања, у пракси је моћ одлучивања потпуно централизована - како у рукама неколико појединаца, односно органа јавне управе, тако и на републичком нивоу (Маруна, Теофиловић и Миловановић Родић, 2023). Извештај о степену учешћа грађана у процесима урбанистичког планирања у Београду за 2021. годину показује да је испуњено тек 33% укупних могућности за партиципацију грађана у процесима израде урбанистичких планова, док резултати за 2022. годину потврђују такав тренд (Чукић и сар., 2022; Стојић и Чукић, 2023). Имајући у виду наведене системске недостатке спровођења партиципације у изради урбанистичких планова у Београду, намеће се питање колико је постојећи начин спровођења партиципације заиста партиципативан и транспарентан. Будући да је информисаност врло ограниченог домета, да низ значајних докумената није доступан јавности, да немају сви учесници једнак скуп потребних информација за учешће у дискусијама, да мали број грађана може у предвиђеним терминима уопште и да учествује, да не постоје дискусије свих актера, да не постоје повратне информације учесницима, да нема ефеката партиципације и да комисија за планове има сву моћ одлучивања, остаје потпуно нејасно одакле онда сва усвојена планска решења и планска документа црпе свој легитимитет.

У таквој атмосфери и условима урбанистичког планирања, а посебно у контексту планирања зелене инфраструктуре, број локалних грађанских иницијатива које захтевају своје место за столом и свој глас у процесима одлучивања је у константном порасту. Истраживање јавног мњења из 2021. године показује да 52% Београђана сматра да се град развија у складу са приватним интересима моћника, као и да се развој одвија неуједначено, док 47% анкетираних грађана сматра да би заштита животне средине, која подразумева и повећање броја зелених површина у граду, требало да буде приоритет у развоју града (Аксентијевић и Тимотијевић, 2021). Резултати истог истраживања показују да сваки други становник Београда сматра да су грађани генерално лоше информисани о планираном развоју града и урбанистичким плановима и пројектима за Београд. Упркос томе, и начину спровођења партиципације којем изостају ефекти и који директно утиче на опадање мотивације код грађана да узму активнију улогу у планирању града, више од ¼ становника Београда је рекло да јесте потписало петицију која се односи на неки урбанистички план, док је сваки десети становник учествовао на протесту против неког урбанистичког плана.

Ови резултати су уједно и оличење и последица неолибералног ауторитарног урбанизма, чије су основне карактеристике: (1) централизација моћи одлучивања - сва моћ одлучивања концентрисана је у рукама појединих политичких фигура или елита које доносе одлуке без широке јавне расправе или демократског надзора, док је одлучивање централизовано на републичком нивоу; (2) минимална партиципација јавности - јавни увиди и јавне расправе се одвијају само формално и представљају симболички чин градске управе, те се код грађана ствара осећај маргинализације и искључености из процеса који остављају директне последице на њихове животе; (3) приватизација и комерцијализација јавних простора - шопинг центри, луксузни стамбени комплекси, и пословни дистрикти који замењују паркове, игралишта, и друге јавне ресурсе или се јавни простори просто препуштају приватном сектору за развој, често без адекватне компензације или користи за јавност; (4) неутралисање отпора јавности - услед ауторитарног начина управљања, тежи се сузбијању сваког отпора против штетних урбанистичких пројеката, било репресивним мерама или игнорисањем група које се противе, попут локалних грађанских иницијатива, активиста за заштиту животне средине, или организација цивилног друштва (Peck, et al., 2009; Harvey, 2006).

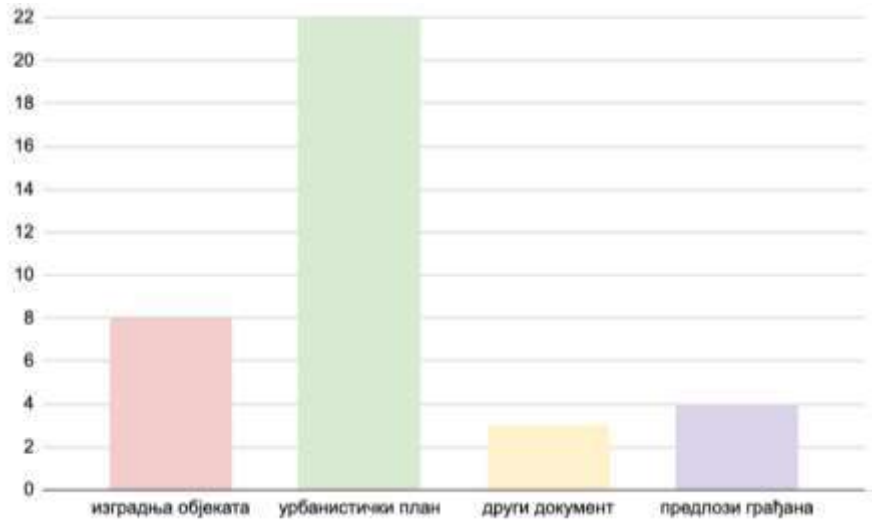
Овакве праксе и подаци указују на дубоку кризу система планирања и доношења одлука, што доводи до потпуне маргинализације потреба и интереса свих грађана, а посебно оних најрањивијих на климатске промене. Партиципација јавности је кључни елемент и предуслов који доприноси легитимности и прихватљивости планских решења, будући да да партиципативни приступи унапређују заједничко разумевање и поверење међу различитим актерима, што представља темељ за изградњу дугорочно одрживих, али и друштвено праведних урбаних простора (Healey, 1997; Innes & Booher 2004). Стога, партиципација није само етички императив, већ и практична потреба за развојем градова који су способни да одговоре на изазове климатских промена, обезбеде квалитетно окружење и здраву животну средину за све своје становнике.

3. УЛОГА САМООРГАНИЗОВАНИХ ГРАЂАНСКИХ ИНИЦИЈАТИВА У УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ У БЕОГРАДУ - УВИДИ ИЗ *КРИЗНОГ ШТАБА ЗА УРБАНИСТИЧКО ПЛАНИРАЊЕ*

Узимајући у обзир све интезивнији притисак капитала на градско ткиво Београда последњих десет година, који налази свој пут до наизглед сваке локације у граду која се испостави као профитабилна, и све то уз подршку спреге политичко-економске моћи и јавних институција које доприносе дерегулацији планирања, зелене површине нестају, а грађани бивају истиснути из процеса планирања и одлучивања. У таквом граду и таквој атмосфери планирања, грађани и локалне заједнице, које препознају значај јавних простора и јавних служби, као и зелених површина, и које у својој свакодневници осећају рапидно опадање квалитета живота у граду који попушта под притиском климатских промена, постали су последњи

бастион одбране јавног добра и јавног интереса. Грађани, стога, осећају потребу да се удруже са својим комшијама са којима деле исте локалне проблеме, који их директно погађају, те се широм Београда (али и других градова у Србији) самоорганизију у локалне грађанске иницијативе. Услед свих наведених ограничења формалне партиципације, али и комплексности урбанистичких планова и процедура, као и бирократског и техничког жаргона који се користи у планирању, ове иницијативе се често налазе у ситуацији да не знају како да остваре своја права и учествују у планирању, или коме да се обрате, али ни не познају законски оквиру унутар којег могу да остваре права. У околностима у којима грађани нису информисани о процецима планирања, у којима су институције херметички затворене за сваки облик сарадње са грађанима, те они често остају сасвим ускраћени за информације и знања као о процедурама и праву на партиципацију, али и садржају планова који директно утичу на животе грађана, настаје све дубљи јаз између институција и грађана. ”Кризни штаб за урбанистичко планирање” управо настоји да премости тај јаз, пружајући грађанима информације, знање, вештине како би их оспособио за самостално деловање и активне учеснике урбаног развоја. Кризни штаб настао је као сервис који је намењен и доступан свим грађанима и групама грађана којима је потребна стручна подршка приликом њихових напора да буду укључени у планирање. Овај сервис упошљава ресурсе попут урбаниста и архитеката, правника, простора за састанке и едукацију, али и производи јавно доступне алате[5] и приручнике[6], са циљем да грађанима олакша навигирање кроз комплексности система планирања.

У периоду од 2019. године до данас, кроз Кризни штаб, Институт за урбане политике (колектив Министарство простора) остварио је сарадњу са 40 самоорганизованих локалних грађанских иницијатива на територији Србије. Од тог укупног броја, 30 је са територије града Београда. Ове грађанске иницијативе најчешће су настале као рекација на неки локални урбанистички проблем, било да је реч о урбанистичком плану који је у процедури израде, или о непожељној и штетној изградњи која је последица урбанистичког плана. Прегледом до сада остварених сарадњи у Београду, и анализом типова проблема око којих су се грађани самоорганизовали добили смо резултате (дијаграму бр. 1) који показују да од укупног броја иницијатива, 22 су кроз своје активности обухватиле и тематизовале неки урбанистички план (који је или у фази раног јавног увида, или јавног увида). Додатно, 8 је тематизовало неку непожељну изградњу због које се осећају угрожено или су приметили неке незаконитости у процедури грађења, 3 су тематизовале неки други тип документа јавних политика релевантних за урбани развој, а свега 4 су покренуле сопствене иницијативе за унапређење и уређење локалних јавних простора. Наведени резултати анализе показују да грађани имају велико интересовање за урбанистичке планове, што указује и на разумевање значаја урбанистичких планова. Грађанске иницијативе имају способност да сагледају урбанистичке планове као значајне инструменте урбаног развоја и имплементације урбаних политика, те се њихово изражено интересовање може уједно разумети и као изражено интересовање за урбани развој града, односно њиховог непосредног окружења.

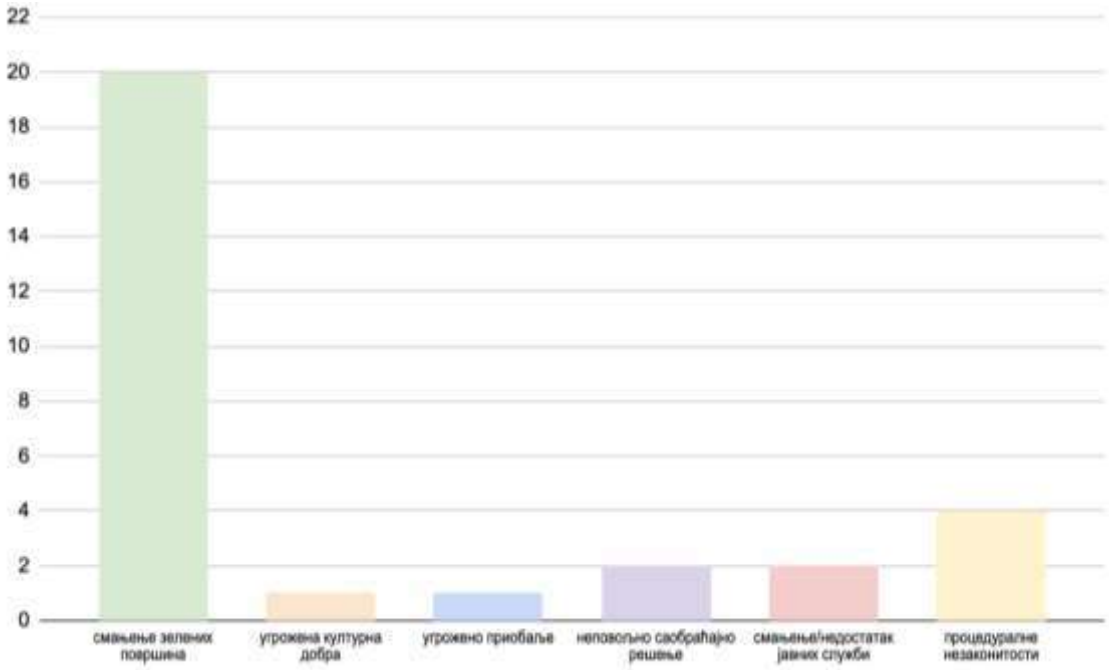
Дијаграм бр. 1 - Приказ типова проблема на које су локалне грађанске иницијативе у Београду реаговале у претходних пет година и који их мотивишу на самоорганизовање у локалну грађанску иницијативу

На основу примедби, које су ове грађанске иницијативе саставиле колкетивно и упутиле надлежним институцијама током трајања раних јавних увида и јавних увида, а око којих су се консултовали са Институтом за урбане политике, ауторке су

[5] Георефернцирани информациони систем (ГИС) под називом ”Где је план”, који приказује све урбанистичке планове на територији Београда који су у процесу израде, фазу израде у којој се налазе и могућности за партиципацију у свакој од фаза. Доступно на: https://gdejeplan.ministarstvoprostora.org/

[6] ”Мали водич кроз планирање градова (2019)”, ”Приручник за одбрану простора - допуњено издање” (2023), ”Кратак водич за преиспитивање законитости општих аката у управном поступку” (2023), ”Кратак водич кроз писање пројеката” (2023), ”Кратак водич кроз месне заједнице” (2023). Сви приручници доступни су на: https://ministarstvoprostora.org/publikacije/

извршиле квалитативну и квантитативну анализу основних проблема које су грађани колективно препознали у предметним плановима, кроз анализу њихових замерки, коментара и сугестија. Резултати анализе показују да у чак 20 од укупно 22 урбанистичка плана на које су локалне грађанске иницијативе реаговале, основни проблем који су грађани препознали јесте планирано смањивање зелених површина (најчешће услед планиране изградње стамбено-комерцијалних објеката на месту тих зелених површина), што видимо на Дијаграму бр. 2.

Дијаграм бр. 2 - Приказ основних проблема (недостатака) које су грађанске иницијативе препознале у урбанистичким плановима на које су реаговали и који су их мотивисали да се самоорганизују

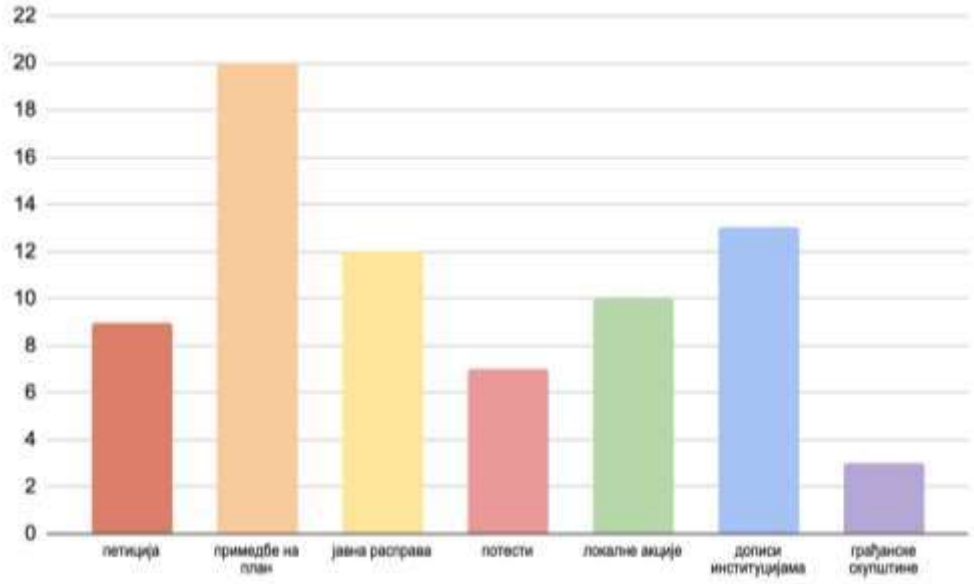
У 4 од 22 плана основни препознати проблем односио се на процедуралне незаконитости у изради плана; у 2 плана је основни проблем био смањење јавних служби услед планиране комерцијализације простора или продаје јавног земљишта, док је у 2 плана основни пробелем који су грађани препознали био незадовољавајуће сообраћајно решење. Најмање заступљени проблеми су угрожено приобаље и угрожена културна добра, које су грађани тематизовали у по једном плану. Имајући овај преглед у виду, можемо да уочимо да су грађани најостељивији на планска решења која предвиђају смањења постојећих зелених површина, и да је то најучесталији мотив грађанског самоорганизовања када је реч о грађанским напорима да учествују у планирању. Истовремено, прилично је забрињавајућ податак да је чак 20 од обрађена 22 урбанистичка плана на територији Београда предвидело и предложило смањивање јавних зелених површина, супротно свим начелима интегралног и одрживог урбанистичког планирања у контексту јавног здравља и климатских промена.

Смањење зелених површина ове грађанске иницијативе перципирају као угрожавајућа планска решења, разумевајући да таква планска решења директно доводе до смањења квалитета живота у граду, односно делу града или подручја у обухвату тих планова. Тематизовање овог проблема од стране десетина грађанских иницијатива суштински представља напоре да се питање управљања зеленом инфраструктуром града стави у центар јавног дискурса и промишљања о будућности града. Истовремено, представља напоре да се концепт заштите јавног интереса кроз урбанистичко планирање постави као централни концепт приликом планирања и развоја града.

Посебно је значајна мотивација коју грађани окупљени око ових иницијатива имају да утичу на исходе урбанистичких планова који су у изради, а које тематизују. Сама та мотивација представља значајан потенцијал уколико би урбани развој Београда био усмерен ка колаборативном планирању града и уколико би и на страни градске управе и надлежних институција постојала иста мотивација да се планска решења производе у сарадњи са грађанима на које планови директно или индиректно утичу. Резултати предметне анализе иду у прилог аргументацији да грађани јесу заинтересовани за планирање њиховог непосредног окружења, али је неопходно да првенствено буду благовремено и потпуно информисани о току израде планова. Такође, неопходно је и да грађани познају процедуру, односно да надлежене институције направе напоре да јавност упознају са процедуром израде планова, како би грађани знали у ком тренутку и на који начин могу да остваре своја права. Искуство које је Институт за урбане политике стекао претходних десет година кроз директне сарадње са грађанским иницијатива показује да су грађани изузетно компетентни да разумеју садржај урбанистичких планова али и да јасно артикулишу своје потребе везане за одређени простор, као и да формулишу конструктивне предлоге за унапређење предложених планских решења са којима се суочавају. Оно што је неопходан предуслов за то јесте да грађани поседују све неопходне информације о датом простору, предложеном урбанистичком плану, односно неопходно је грађанима превести урбанистички план на начин да се јасно и критички предочи планирано решење и све потенцијалне последице и ефекти које оно може имати на подручје које обухвата и животе грађана. Тада грађани могу да развију критички

однос према плану и почну да промишљају предложено решење, односно његове алтернативе. Из тога, потом, поизилази значајно већа мотивација и жеља да утичу и учествују у обликовању локалних простора, и града. То је тренутак у којем долази до трансформације, када грађани из пасивне позиције, у коју их градска управа интезивно гура, прелазе у позицију активног актера урбаног развоја. Из активне позиције, грађани настоје да предузму низ активности усмерених ка остваривању њихове партиципације у изради планова.

Неке од тих активности су институционалне (учешће у раним јавним увидима и јавним увидима) и у највећем броју случајева анализиране грађанске иницијативе првенствено користе све доступне институционалне и законом предвиђене механизме партиципације, али неке активности су и ванинституционалне (протести, петиције, локалне акције у заједници, итд.), којима грађани прибегавају онда када институције првобитно не реагују или када долази до неутралисања отпора грађана, о чему је било речи у претходном поглављу. Анализом интерних записника и евиденције Института за урбане политике о остварeним сарадњама са локалним грађанским иницијативама, извршена је анализа активности и предузетих мера и механизама за обраћање надлежним институцијама и исказивање колективног мишљења и потреба грађана у контексту обрађених урбанистичких планова (дијаграм бр. 3).

Дијаграм бр. 3 - Приказ активности, предузетих мера и механизама за обраћање надлежним институцијама и исказивање колективног мишљења и потреба анализираних грађанских иницијатива, у контексту обрађених урбанистичких планова

Анализа је обухватила исте 22 локалне грађанске иницијативе, које су се окупиле и реаговале на неки урбанистички план (исте као и у претходном кораку). Резултати те анализе показали су да је 20 од укупно 22 иницијативе учествовало у раном јавном увиду или јавном увиду подношењем колективних примедби у законском року. Последично, 12 од 22 иницијативе је колективно учествовало на јавним седницама Комисије за планове у склопу јавног увида (јавним расправама) и на тај начин додатно аргументовало своје мишљење и потребе. Од укупног броја иницијатива, 9 је колективну вољу заједнице исказало путем петиције, које је најчешће потписивало и по неколико хиљада становника, и које су све предате надлежним институцијама током процеса израде планова. Додатно, 7 анализираних иницијатива организовало је протесте у свом локалном окружењу, а 10 иницијатива је организовало различите типове акција које су за циљ имале афирмацију локалних јавних простора (попут пикника, чишћења смећа, концерата, изложби, јавних трибина и дискусија, итд.). У погледу сарадњи са надлежним институцијама, грађани су на себе преузимали улогу иницијатора, те је 13 од укупно 22 грађанске иницијативе упутило надлежним институцијама (Урбанистичком заводу Београда, Служби главног урбанисте, Дирекцији за грађевинско земљиште и изградњу Београда, ЈКП Зеленилу Београд) дописе у којима или представљају своје предлоге артикулисане и формулисане кроз анкете или радионице са локалним становништвом, или позивају надлежне институције на састанке и дискусије о предметним плановима. Вредно је нагласити и да су 3 локалне грађанске иницијативе у сарадњи са Институтом за урбане политике учествовале у делибератив ном формату ”мини грађанских скупштина” чији је циљ био окупљање свих релевантних актера на одређеној територији који имају улогу, утицај и на које ће сам урбанистички план имати утицај ради делиберације о свим постојећим интересима и потребама да тој територији, те проналажењу заједничког планског решења.

3. ЗАКЉУЧАК

Резултати предметне анализе показују изражене тенденције грађана да се удружују са својим комшијама око разних питања која се тичу њиховог непосредног окружења и утичу на њихове свакодневне животе. Анализом проблема око којих се грађани удружују, односно типова тема које их највише мотивишу на заједничко деловање, резултати показују да се грађанске иницијативе највише ангажују око урбанистичких планова, који обухватају подручја њиховог локалног,

непосредног окружења. То нам говори да грађани разумеју да су урбанистички планови изузетно значајни инструменти урбаног развоја. Додатно, можемо закључити да грађанске иницијативе показују висок степен заинтересованости за урбанистичке планове у Београду. Посебно је значајан резултат анализе који указује на то да је грађанским иницијативама у предложеним планским решењима, односно урбанистичким плановима од изузетне важности начин на који се планирају зелене површине, односно приступ управљању истим. Са друге стране, актуелна поставка система планирања и приступа урбаном развоју заснива се на принципима комодификације простора вођене доминантно приватним интересима политичко-економске елите, чији је предуслов дерегулација планирања. У таквим околностима, принцип планирања града своди се на смањење зелених површина, као и површина планираних за јавне намене, како би се те локације ослободиле за комерцијалне изградње кроз које се капитал манифестује у градском простору. Такав приступ урбаном развоју Београда тежи да маргинализује и искључи јавност из процеса планирања, јер да би се очувао *status quo* неопходно минимализовати сваки вид отпора и неслагања. Додатно, заступање и заштита јавног интереса се у оваквом приступу урбаном развоју замењује заступањем и афирмацијом партикуларних интереса оних који имају капитал и моћ. У околностима у којима јавне институције немају моћ одлучивања и управљања урбаним развојем, те немају неопходну снагу да штите јавни интерес, ту позицију преузимају грађани, удружени у локалне грађанске иницијативе. Кроз своје организоване и колективне напоре, грађани, оснажени неопходним знањем и информацијама, преузимају активну улогу у урбаном развоју града. Теме око којих се грађани удружују односе се искључиво на теме у домену јавног интереса - најистакнутија је заштита и унапређење јавних зелених површина у контексту јавног здравља и адаптације на климатске промене, али су присутне и теме попут заштите културног наслеђа и заштите и унапређења јавних служби.

Имајући претходно речено у виду, потенцијал локалних грађанских иницијатива за трансформацију актуелног модела управљања урбаним развојем огледа се у њиховим напорима да теме јавног интереса заступају пред надлежним институцијама и да их позиционирају као централне теме у јавном дискурсу и разговорима о будућности града. Додатно, ове грађанске иницијативе имају капицитете и компетенције да артикулишу конструктивну критику на предложена планска решења и да их заступају користећи законом предвиђене формалне партиципативне механизме, али и довољно капацитета да заговарају јавни интерес у планирању и на друге, ванинституционалне, начине онда када институције немају слуха и остају нереспонзивне. Чињеница да напори усмерени на заштиту и заступање јавног интереса у планирању града долазе од грађана и цивилног друштва, стваља их у позицију коју би институције требало да препознају као релевантну, односно да валидирају потенцијални допринос који би грађани могли да имају у управљању урбаним развојем. Подсетимо, стварање града који је отпоран на климатске промене, који има здраву животну средину, града који је демократичан и праведан, града друштвеног благостања није могуће без управљања урбаним развојем које укључује све оне актере који имају утицај на развој града и на које развој града има директан и индиректан утицај, чиме се обезбеђује легитимитет планских решења

🕮 РЕФЕРЕНЦЕ

- Arnstein, S. R. (1969). *A ladder of citizen participation*. Journal of the American Planning Association*, 35*(4), 216-224.
- Benedict, M. A., & McMahon, E. T. (2002). Green infrastructure: smart conservation for the 21st century. *Renewable resources journal*, *20*(3), 12-17.
- Brenner, N., Marcuse, P., & Mayer, M. (2012). *Cities for People, Not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. Oxford: Taylor & Francis.
- Brenner, N., & Schmid, C. (2015). *Implosions/Explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization*. Berlin: Jovis.
- Čukić, I., Perić, A. (2019). "Transformation of the spatial planning approach in Serbia: towards strengthening the civil sector?" In B. Scholl, A. Peric & M. Niedermaier (Eds.), *Spatial and transport infrastructure development in Europe: example of the Orient/East- Med corridor* (pp. 272-290). Hannover: Verlag der ARL.
- Harvey, D. (2006). *Spaces of Global Capitalism: A Theory of Uneven Geographical Development*. London: Verso Books.
- Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso Books.
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. Vancouver: UBC Press.
- Innes, J. E., Booher, D. E. (2004). Reframing Public Participation: Strategies for the 21st Century. *Planning Theory and Practice.* Vol. 5, No. 4, pp. 419-436.
- Peck, J., Theodore, N., & Brenner, N. (2009). Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations. *The SAIS Review of International Affairs*, 29(1), 49–66.
- Perić, A. (2020). Citizen Participation in Transitional Society: The Evolution of Participatory Planning in Serbia. In Lauria M., Schively Slotterback, C. Eds. *Learning from Arnstein's Ladder: From Citizen Participation to Public Engagement.* New York: Routledge Press, 91-109.
- Stein, S. (2019). *Capital City: Gentrification and the Real Estate State.* London: Verso Books.
- Аксентијевић, М. и Тимотијевић, Ј. (2021). *Београд расте и наставиће, али да ли се развија?* Београд: Институт за урбане политике / Министарство простора.
- Аксентијевић, М. (2014). *Грађани у развоју града: држава, искуства и препоруке*. Београд: Микро арт / Министарство простора.
- Чукић, И., Ђокић, Ј., Граовац, А., Маруна, М., Миловановић Родић, Д., Перић, А., Радовановић, К., Савкић, Д., Славковић, Љ., Теофиловић, А. (према абецедном реду). (2022). 100 година трансформације концепта јавног интереса у просторном развоју Србије: разумевање друштвеног контекста. У: Шећеров, В., Ђорђевић, Д.С., Радосављевић, З., Јефтић, М. ур. *Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља*. Београд: Асоцијација просторних планера Србије и Универзитет у Београду - Географски факултет, 137-149.
- Чукић, И., Стојић, Б., Ћатић, А., Мићановић, М. ур. (2022). *Израда планова иза притворених врата: Извештај о степену учешћа грађана у процесима урбанистичког планирања у Београду за 2021. годину*. Београд: Институт за урбане политике / Министарство простора.

- Маруна, М., Теофиловић, В., Миловановић Родић, Д. (2023). Трансформација институционалне структуре урбанистичког планирања у постсоцијалистичкој транзицији: пример Савског кеја на Новом Београду. *Архитектура и урбанизам*, 57, 5-16.
- Миловановић Родић, Д., Славковић, Љ., Маруна, М. ур. (2021). *У потрази за јавним интересом: домети урбанизма*. Београд: Универзитет у Београду Архитектонски факултет.
- Симић, И. (2022). *Инвеститорски урбанизам и климатске промене – Како новобеоградски блокови остају без зеленила?* Преузето 10. априла 2024., са https://klima101.rs/investitorski-urbanizam-zelenilo-novi-beograd/
- Симић, И. (2023). *Прва мапа урбаних топлотних острва Београда: где су најчешће тропске ноћи?* Портал ”Клима 101”. Преузето 10. априла 2024., са https://klima101.rs/toplotna-ostrva-u-beogradu-tropske-noci/
- Службени лист града Београда. (110/2019). *План генералне регулације система зелених површина Београда*. Београд: ЈП ”Службени лист”.
- Стојић, Б., Чукић, И. (2023). *Израда планова иза притворених врата: Извештај о степену учешћа грађана у процесима урбанистичког планирања у Београду за 2022. годину*. Београд: Институт за урбане политике / Министарство простора.